

جزوه جلسه دوم: معماری و محیط: تعاریف، ماهیت و اهداف

مقدمه: پیوند ناگسستنی معماری و محیط

معماری همواره در بستری از محیط شکل گرفته و بر آن تأثیر گذاشته است. این محیط می‌تواند طبیعی، ساخته‌شده، اجتماعی، فرهنگی یا حتی ذهنی باشد. درک رابطه‌ی دوسویه‌ی میان معماری و محیط، برای خلق فضاهایی که نه تنها کارآمد و زیبا باشند، بلکه با بافت پیرامون خود نیز همخوان و هماهنگ بوده و به بهبود کیفیت زندگی کمک کنند، امری اساسی است. این جلسه به بررسی تعاریف، ماهیت و اهداف این رابطه می‌پردازد.

۱. تعاریف معماری و محیط

۱.۱. تعریف معماری:

فراتر از تعریف رایج به عنوان هنر و علم طراحی و ساخت ساختمان‌ها، معماری را می‌توان به صورت زیر تعریف کرد:

- **فعالیت سازماندهی فضا:** معماری فرآیند سازماندهی و شکل‌دهی به فضاهای فیزیکی برای پاسخگویی به نیازهای انسانی (کارکردی، اجتماعی، روانی، فرهنگی) است.
- **بازتاب اندیشه و فرهنگ:** معماری آینه‌ای از باورها، ارزش‌ها، تکنولوژی و آرمان‌های یک جامعه در یک زمان خاص است.
- **مداخله در محیط:** معماری نوعی مداخله‌ی آگاهانه و هدفمند در محیط پیرامون است که هم از محیط تأثیر می‌پذیرد و هم آن را دگرگون می‌سازد.

۱.۲. تعریف محیط:

محیط، مفهومی بسیار گسترده است و در رابطه‌اش با معماری، می‌تواند شامل موارد زیر باشد:

- **محیط طبیعی (Physical-Environmental):** شامل عوامل جغرافیایی، اقلیمی، زمین‌شناختی، پوشش گیاهی، منابع آب و هوا. (مثال: کوهستان، ساحل، جنگل، دشت).
- **محیط ساخته‌شده (Built Environment):** شامل تمام ساخت‌وسازهای انسانی، از بناهای منفرد گرفته تا شهرها و زیرساخت‌ها. (مثال: ساختمان‌های همسایه، خیابان‌ها، پارک‌های شهری).
- **محیط اجتماعی-فرهنگی (Socio-Cultural Environment):** شامل الگوهای رفتاری، روابط اجتماعی، سنت‌ها، ارزش‌ها، باورها، و آداب و رسوم یک جامعه. (مثال: شیوه‌ی زندگی شهری، فضاهای تعامل اجتماعی، مراسم مذهبی).
- **محیط ادراکی و ذهنی (Perceptual-Environmental):** نحوه‌ی درک و تفسیر انسان از محیط پیرامون خود، که تحت تأثیر تجربیات، خاطرات و احساسات اوست.

۲. ماهیت رابطه‌ی معماری و محیط

رابطه‌ی میان معماری و محیط، رابطه‌ای پیچیده، دوسویه و پویا است. ماهیت این رابطه را می‌توان در نکات زیر خلاصه کرد:

- **تأثیر متقابل (Interaction):**

- **محیط بر معماری:** شرایط اقلیمی (نور، دما، باد، باران)، توپوگرافی زمین، مصالح در دسترس، و حتی عوامل اجتماعی و فرهنگی، همگی بر نحوه طراحی، ساخت و شکل‌گیری بناها تأثیر می‌گذارند. معماری «پاسخ» به شرایط محیطی است.
- **معماری بر محیط:** هر بنا یا مجموعه‌ی معماری، بخشی از محیط را تغییر می‌دهد. این تغییر می‌تواند بر محیط طبیعی (مثلاً با تغییر مسیر آب یا پوشش گیاهی)، محیط ساخته‌شده (مثلاً با ایجاد سایه یا دید از پنجره‌ها) و محیط اجتماعی-فرهنگی (مثلاً با ایجاد فضاهای جدید برای تعامل یا انزوا) تأثیر بگذارد. معماری «عامل تغییر» در محیط است.
- **سازگاری و هماهنگی (Harmony & Adaptation):**
 - یک رویکرد مطلوب در معماری، تلاش برای ایجاد هماهنگی و سازگاری با محیط است. این به معنای درک عمیق محیط و طراحی بر اساس آن، نه صرفاً تحمیل یک فرم بیگانه بر بستر موجود است.
 - معماری «بوم‌آور» (Vernacular Architecture) نمونه‌ای کلاسیک از این سازگاری است که با استفاده از مصالح محلی، فرم‌های متناسب با اقلیم و الگوهای زندگی مردم شکل گرفته است.
 - **تأثیرات روانشناختی و ادراکی:**
 - معماری بر نحوه درک ما از محیط و احساساتمان نسبت به آن تأثیر می‌گذارد. نور، رنگ، مقیاس، و حس تعلق به یک فضا، همگی جنبه‌های روانشناختی مهمی هستند که معماری در خلق یا تخریب آن‌ها نقش دارد.
 - رابطه بین «ادراک» فرد از محیط و «واقعیت» فیزیکی آن، موضوع مهمی در این حوزه است.
 - **پایداری و مسئولیت‌پذیری:**
 - با افزایش آگاهی نسبت به مسائل زیست‌محیطی، رابطه‌ی معماری و محیط، به ویژه در بعد «محیط طبیعی»، اهمیت دوچندان یافته است. معماری پایدار (Sustainable Architecture) تلاش دارد تا با حداقل آسیب به محیط زیست، نیازهای انسان را برآورده سازد.

۳. اهداف رابطه‌ی معماری و محیط

- هدف غایی از توجه به رابطه‌ی معماری و محیط، خلق فضاهایی است که هم نیازهای انسانی را برآورده کنند و هم به سلامت و پویایی محیط پیرامون خود یاری رسانند. اهداف کلیدی عبارتند از:
- **بهبود کیفیت زندگی:** طراحی فضاهایی که سلامت جسمی و روانی ساکنان را ارتقاء بخشند، حس تعلق ایجاد کنند و تعاملات اجتماعی مثبت را تسهیل نمایند.
 - **سازگاری با محیط طبیعی:** کاهش اثرات منفی معماری بر محیط زیست، استفاده‌ی بهینه از منابع (انرژی، آب، مصالح)، و حفاظت از تنوع زیستی. این شامل طراحی اقلیمی (Climate-Responsive Design) می‌شود.
 - **حفظ و ارتقاء هویت مکانی:** خلق معماری‌ای که با تاریخ، فرهنگ و ویژگی‌های منحصر به فرد یک مکان همخوانی داشته و به تقویت حس هویت مکانی (Sense of Place) کمک کند.
 - **ایجاد فضاهای کارآمد و انعطاف‌پذیر:** طراحی بناها و شهرهایی که بتوانند با تغییر نیازها و شرایط در طول زمان، پاسخگو باقی بمانند.

- **محیط‌سازی (Place-Making):** خلق فضاهایی که نه تنها کارکردی، بلکه دارای ارزش‌های اجتماعی، فرهنگی و زیبایی‌شناختی بوده و بتوانند به مقصدی برای مردم تبدیل شوند.
 - **کاهش مصرف انرژی و منابع:** طراحی ساختمان‌هایی که مصرف انرژی را به حداقل برسانند (از طریق طراحی غیرفعال، عایق‌بندی مناسب، و استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر) و از مصالح پایدار استفاده کنند.
-

نتیجه‌گیری

رابطه‌ی معماری و محیط، یک گفتگوی مستمر و پویا است. معماری خوب، معماری‌ای است که از محیط خود تغذیه می‌کند، به آن احترام می‌گذارد و در نهایت، آن را غنی‌تر می‌سازد. درک ماهیت این رابطه و تلاش برای تحقق اهداف آن، کلید طراحی فضاهایی پایدار، انسانی و هماهنگ با جهان پیرامون ماست.